

3. ročník december 2023 cena 4,30 €

Hont

a jeho dejiny

Hont a jeho dejiny

Vedecko-populárny časopis
o dejinách a kultúre Hontu

Vydáva	Hont a jeho dejiny, o.z.
Adresa redakcie	Lesenice 238, 991 09 Lesenice tel: +421 908 694 917 IČO: 53 618 556
Šéfredaktorka	Eva Lucia Rehaneková
Zodpovedný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Jazyková redaktorka	Bc. Romana Beňušová
Odborný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Grafická úprava	Ing. Roman Krause, Alfa print, s. r. o.
Asistentky redakcie	Mgr. Lucia Bandziová Mgr. Petra Palíková Kohútová Mgr. Janka Fertšeková Melichová
Recenzenti odbornej sekcie	Mgr. Tomáš Janura, PhD. PhDr. Jozef Labuda, CSc.
Tlač	Alfa print, s. r. o.
Registrácia	ISSN 2729-8833

Cena 3. čísla: 4,30 €
(táto cena sa môže u jednotlivých predajcov líšiť)

Predplatné vybavuje:
Hont a jeho dejiny, o.z., Lesenice 238, 991 09 Lesenice.

Objednávky a reklamácie:
Mgr. Erik Koncz, tel. +421 908 694 917,
email: hontdejiny@gmail.com, redakcia@hontdejiny.sk

Cena predplatného: ročník 2023 – 15 €

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. © Hont a jeho dejiny.
Všetky práva vyhradené. Na všetky príspevky sa vzťahuje
autorské právo. Za obsah textov a obrázkov zodpovedajú
autori. Redakcia sa nemusí stotožňovať s ich názormi.
Vydavateľ si vyhradzuje právo na skrátenie a formálnu
úpravu textu, ako aj na ich jazykovú úpravu. Vydavateľ si
tiež vyhradzuje právo na umiestnenie inzercí a reklamných
článkov, pokiaľ nebolo dohodnuté ich umiestnenie
so zadávateľom. Za obsah a pravdivosť inzerátov
a reklamných bannerov zodpovedajú zadávatelia kampaní.
Rukopis zadaný do tlače 18. 12. 2023

Predná obálka: Kalvária v Banskej Štiavnici.
Zdroj: www.hungaricana.com
Princovia Leopold (vľavo) a Jozef (vpravo). Obraz Pompea
Batoni z roku 1769.
Zdroj: <https://en.wikipedia.org/>

Obsah

Aktuality

V ríši čarovného Hontu: Šahy	3
Výstava slovenského ľudového odevu v Múzeu A. Sládkoviča v Krupine	4
Archeologický výskum v Dudinciach	5
Podzemie KA	6
V dielni (ne)tradične – Drotárstvo	6
Poklady dudinského okolia	7

Odborná sekcia

Zvonolejár Ján Henrich Pester z Banskej Štiavnice	9
Čarodejnícke procesy v Krupine v 18. storočí	15
Stoličný dom v Kamenici / Kemence	21
Vystahovalectvo z Hontu na Dolnú zem	28

Zaniknutý Hont

Historické cesty v Honte – VIA MAGNA	31
Dominikánsky kláštor	38

Čipka v Honte

Banická čipka v zbierke Slovenského banského múzea	16
Hontianska paličkovaná čipka a jej uchovávanie	52

Tajomstvá v názvoch ukryté

Krškany	58
Terany	61

Medailóny hontianskych županov	63
--------------------------------	----

Krškany

Krškany ako samostatná obec vznikli v roku 1960 administratívnym zlúčením Malých a Veľkých Krškán. Osídlenie oblasti je veľmi staré, archeológovia v tejto lokalite našli pozostatky eneolitického sídliska s kanelovanou keramikou, sídlisko z obdobia mladšej doby bronzovej, neolitické sídlisko lengyelskej kultúry železovského typu a ďalšie typy pravekého osídlenia.

Jaromír Krško

Najstaršia písomná zmienka o obci pochádza z roku 1242, v ktorej sa Krškany spomínajú ako *utraque Keresken* (oboje Krškany). Starší zápis z roku 1329 majú Malé Krškany, ktoré sú v tomto roku zapísané v podobe *Kyuskereskyn*. Ďalšie zápisy Malých Krškán pochádzajú z rokov 1358 ako *Keresken*, v roku 1461 majú opäť prívlastok „malé“ – *Kys Keresken* (Kropilák, 1977, s. 111), neskoršie zápisy pochádzajú z rokov 1773 *Kis-Kereskény*, *Male Krskany*, 1786 *Kisch-Kereschkény*, *Malé Krsskani*, 1808 *Kis-Kereskény*, *Malé Krsskany*, 1863 – 1913 *Kiskereskény*, 1920 – 1960 *Malé Krškany*. Veľké Krškany sa takisto spomínajú v roku 1242 ako *utraque Keresken*, ďalšia písomná zmienka pochádza z roku 1351, ktorá má podobu *Nogkereskyn*, v roku 1461 sú zapísané ako *Nagkeresken*, v roku 1493 len *Kerskan*, mladšie zápisy pochádzajú z rokov 1773 *Nagy-Kereskény*, *Welke Krskany*, 1786 *Nagy-Kereschkény*, *Welke Krsskani*, 1808 *Nagy-Kereskény*, *Welké Krsskany*, 1863 – 1913 *Nagykereskény*, 1920 – 1960 *Veľké Krškany*, v roku 1960 došlo k zlúčeniu Malých a Veľkých Krškán pod názov Krškany.

Uýklad názvu:

J. Stanislav dáva názov Krškany do súvislosti s osobným menom, konkrétne s priezviskom typu *Krško*, *Kršek*, *Kršík*, *Kršiak*, *Krchniak*, *Krcho*. Na rozdiel od A. Kotíka, ktorý tieto priezviská spája s východiskom „malý, krátky“, však J. Stanislav uvažuje o motivácii praslovanským apelatívom

krъcha vo význame „úlomok“ alebo slovesom *krъšiti*, z ktorého vzniklo sloveso *kršiť*, *krušiť* s významom „rozbiť, rozlomiť, rozdrviť“, čiže rozbiť niečo na malé úlomky. V. Machek uvádza k praslovanskému slovesu *krъšiti* – drviť, aj podoby tohto slova v iných slovanských jazykoch – rusky *krošít*, slovinsky, srbsky, chorvátsky *kršiti*, poľsky *krszyć*. Zaujímavosťou je, že slovenčina má z tohto základu aj prídavné meno *krehký* – teda ten, čo sa ľahko láme, drobí a so slovom *kruchъ* súvisí nárečové slovo *kruch*, *okruch* a jeho zdobené podoby *okrušok*, *okrušteč*, ktoré označujú „odlomený kus chleba, zeme, kameňa“ a pod.

Veľké a Malé Krškany na 2. vojenskom mapovaní
Zdroj: arcanum.maps.com

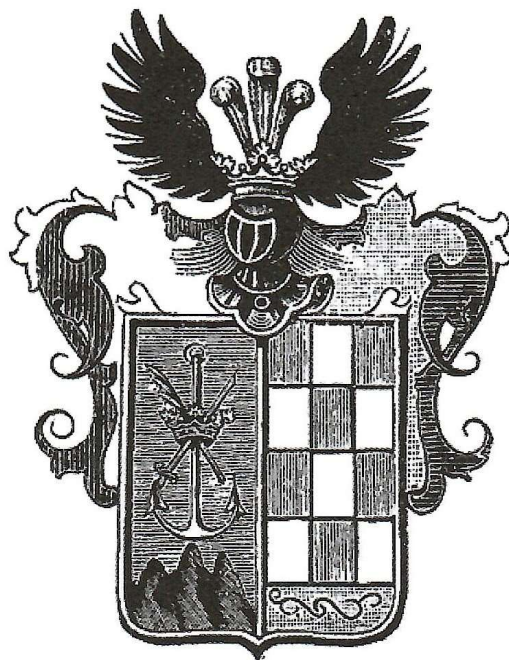

Kúria Ladislava Majlátha v časti Veľké Krškany

Zdroj: JANURA – ZVAROVÁ: Vidiecke šľachtické sídla v Hontianskej stolici. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola. s.80.

R. Krajčovič sa práve pre slovo *krš* vo význame „drobné skálie, rozdrobená hornina, sutina“ domnieva, že názov obce *Krškany* nesúvisí s osobným menom, ale tvar *Krškany* predstavuje pôvodný tvar apelatíva *krškani* – ľudia, ktorí sú povinní „v službách panstva na výzvu drvením skál zabezpečiť drobné skálie a upraviť ním cesty k sídlam panstva alebo k hradu, prípadne spevňovať ním povrch nových ciest a pod.“. Východiskové apelatívum *krškani* je podľa R. Krajčoviča zložené zo základu *krš* – drobné skálie a zo slovesa *kaniti* vo význame „robiť niečo na výzvu, na povel“. Toto sloveso existuje aj v iných slovanských jazykoch, napr. v bulharčine a macedónčine *kanja* znamená „pozývať, vyžadovať“, v srbčine a chorvátčine sloveso *kaniti* znamená „chystať sa, odhodlávať sa“. Tento výklad má oporu aj v blízkom osadnom názve *Brhlavce*, ktoré tiež súvisí so slovom *brhlie* označujúce hromadu drobného skália, kopy rozdrvenej horniny.

Keďže východiskové slovo pri názve *Krškany* má praslovanský základ, názvy motivované skalami, prípadne skalným podložím, nájdeme aj v iných slovanských krajinách – v Chorvátsku sa nachádzajú obce *Kršan*, *Kršete*, *Kršanci*, *Krševica*, v Slovinsku je známe mesto *Krško*.

Erb rodu Majláth

Zdroj: www.arcanum.com

Uvedeli ste, že...?

- ◆ na Slovensku boli v minulosti *Krškany* aj pri Nitre – Horné *Krškany* a Dolné *Krškany* sú od roku 1960 (resp. 1973) súčasťou Nitry?
- ◆ v *Krškanoch* sa zachoval svadobný zvyk, že keď mladomanželia prišli zo sobáša, lízali pod komínom med, aby sa mali radi?
- ◆ v roku 1829 zomrelo v *Krškanoch* na cholery 33 ľudí?
- ◆ v roku 1883 bola v obci postavená pálenica na vápno (vápenec sa ťažil v bani za cintorínom)?
- ◆ v roku 1916 bola v obci úradná rekvirácia – z kostola zobrali zvony, ľudia museli odovzdať kovové predmety na výrobu diel?
- ◆ v roku 1923 bol v *Krškanoch* otvorený poštový úrad?
- ◆ 21. novembra 1927 sa v Malých *Krškanoch* narodil Andrej Chudoba (*1927 – †2014, vl. menom Ondrej Hudoba) – slovenský prozaik, básnik a scenárista?

- ◆ v roku 1929 boli v zime také silné mrazy, že vymrzlo takmer 70 % orechov a ovocných stromov?
- ◆ 1. júla 1930 bol v obci zavedený prvý telefón?
- ◆ 13. decembra 1947 bola obec napojená na elektrickú sieť a bolo vybudované pouličné elektrické osvetlenie?
- ◆ 6. októbra 1956 bol v obci zavedený miestny rozhlas? (*web 3*)

Literatúra:

KOTÍK, A. 1894. *Naše příjmení*. Praha : Tiskem Eduarda Beauforia, 1894. 288 s.

KRAJČOVIČ, R. 2011. Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (27). In: *Kultúra slova*, roč. 45, 2011, č. 3, s. 151 – 152.

KROPILÁK, M. a kol. 1977. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 2. Bratislava : Veda, 1977. 520 s.

MACHEK, V. 2010. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 867 s.

STANISLAV, J. 2004. *Slovenský juh v stredoveku*. II. diel. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004, s. 250.

web 1:

<http://slovniky.juls.savba.sk/?w=Kr%C5%A1kany&s=exact&c=Jc7d&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=berolak&d=obce&d=priezviska&d=un&ie=utf-8&oe=utf-8> [cit. 22. 1. 2023]

web 2:

<https://www.krskany.sk/-historia> [cit. 22. 1. 2023]

web 3:

<https://www.krskany.sk/-udalosti-a-fakty> [cit. 24. 1. 2023]

Kúria Štefana (IV.) Majlátha v časti Malé Krškany

Zdroj. JANURA – ZVAROVÁ: Vidiecke šľachtické sídla v Hontianskej stolici. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola. s. 79.